

Bossche zattermanstaal:

deurtèttère, jèppe en lurrië

Drank is een steeds terugkerend thema in het dagelijkse nieuws. Allerlei overheidsspotjes op de televisie moeten mensen ervan doordringen toch vooral matig te zijn met alcoholgebruik. Maar voor de liefhebber van het Bossche dialect zou er toch wel heel veel verloren gaan als drank geen plek meer zou hebben in de Bossche samenleving. Heel vaak namelijk is (overmatig) drankgebruik voor een dialectwetenschapper een 'hemelse' vonk die het dialect een extra smeuië dimensie geeft. Zo ook en zeker in het Bossche.

Ik wil hier echter niet het gedrag van onmatige drinkebroers in onze stad aan de orde stellen, want dat doet het plaatselijke dagblad al vaak genoeg. Het gaat mij hier natuurlijk vooral om het bijbehorende Bossche dialect. Dat kent namelijk woorden en uitdrukkingen die, als de drank eenmaal rijkelijk gevloeid heeft, vaak ongeremd en behoorlijk pittig uit Bossche monden te beluisteren zijn.

In de stad waar de hofbrouwerij der Amadeiro's, Heineken, is gevestigd, kent alcohol en zeker ook het gebruik ervan een lange traditie. Als het om drank gaat beschikt de Bosschenaar over een uitermate kleurrijk 'vakjargon', hoe kan het ook anders in een 'Bourgondische' stad met zoveel etablissementen. In 'Als de Dag van Gisteren' wordt melding gemaakt van een ernstig drankprobleem in onze stad aan het einde van de negentiende eeuw. Onder het kopje 'Vieze vuile zattermanstroep' staat vermeld:¹ 'Het caféleven van die dagen werd dan ook sterk overschaduwed door het drankprobleem. In Den Bosch

werd aan het eind van de vorige eeuw per inwoner meer dan veertien liter gedistilleerd gebruikt, ruim tweemaal zoveel als het gemiddelde in de provincie Noord-Brabant.' Openbare dronkenschap was logischerwijs toen een van de meest voorkomende vergrijpen waartegen de politie in de stad moest optreden. Het kan daarom bijna niet anders dan dat zich rondom drank in de loop der tijd een uitgebreide Bossche woordenschat ontwikkeld moet hebben, die ook nu nog veelvuldig gebezigd wordt. Nou, daar gaan we. We beginnen bescheiden, met een geleidelijke opbouw. Een Bosschenaar die van een goede borrel houdt, *prouft 'm mar al te gère.*² Na een tijdje kan hij dan ergens mee 'n halfzatsel aankomme, half aangeschoten arrive-

'St. Cassianus' bestreed evenzeer het alcoholmisbruik en trachtte de katholieke jeugd te beïnvloeden. De afbeeldingen komen uit 'De Geesel der Eeuw. Katholieke drankbestrijding in Nederland 1852-1945' van Chris Dols.

Een afdeling van de katholieke drankbestrijdersvereniging Sobriëtas bevond zich ook in Den Bosch. Sobriëtas (Latijn voor nuchterheid) is opgericht in 1899. De consumptie van alcoholica was toen enorm en veroorzaakte tal van problemen, hoe leuk er ook in het Bossche dialect over werd gepraat. Afgebeeld een slagzin van Sobriëtas op een prentbriefkaart.

ren. Maar veel erger wordt het als hij *zùpt as 'nne ketelbuter*, zuipt als een ketelboeter of ketellapper.³ En als hij dan diep in het glaasje gekeken heeft *dan rùkt ie vort himmaol naor d'n brèm,*⁴ hij ruikt al helemaal naar alcohol. Volgens Van Dale verwijst *brem* hier naar rijst- of anijsbrandewijn. Vaak heeft zo'n drinke-

broer al flink zitte jèppe of is ie flink aon de jèp gewist:⁵ hij heeft behoorlijk zitten drinken, zitte deurtètere of -tuttere. Nog een graadje erger, ook veel gehoord in Bossche kringen: Hij heet z'n eige himmaol 't laplazerus gezope. Dit dorstige type zie je dan vaak diep in de nacht met een flink stuk in zijn kraag, mee 'nne sneej in z'n neus, over straat zwalken. In deze staat is hij dan helemaal, en dat vind ik zo'n prachtig Bosch woord, kwèps. Hij is lillek kwèps, hij is behoorlijk dronken. J. Elemans merkt in dit verband op dat, als men met teveel vloeistof de maag bedorven heeft, men zich kwèps voelt: flauw, onwel.⁶ Dan had diejen braoierd (die prutsers) maar van de nurrie of lurrie, de jenever, af moeten blijven. Lurrie is volgens het Bosch Woordenboek afkomstig van het werkwoord lurriën: lurken, zuigend drinken. Het woordenboek beschrijft vervolgens een tot de verbeelding sprekend tafereel, dat omstreeks 1900 regelmatig in de Bossche wijk 'de Pijp' zou hebben plaatsgevonden: 'Onder een paar huisjes in de Pijp was indertijd een soort gevangenis (cachot). Door de lage tralievensters konden de gevangenen nog net over de straatklinkers kijken. Als de bewaker weg was kwamen de vrouwen er aan, de handen gevouwen onder de schort, waarin een fles jenever. De mannen staken de kop van hun Goudse pijp door de tralies, het mondstuk hielden ze tussen de tanden. De vrouwen schonken voorzichtig de jenever in de pijpenkop en zo kwamen de mannen aan hun borreltje. Ze lurrieden zo de jenever op'.⁷ Er is nóg een prachtig Bosch woord voor jenever. Je hoort het vooral in de carnavals-tijd wat vaker. Met Vastenavond drinkt menig Bosschenaar zijn jeneverdje namelijk onder de naam snèvel: Hij gong 'nne snèvel vatte. Ik vind het opmerkelijk dat dit in onze stad toch veelvuldig gebruikte snèvel

De afgebeelde boer draagt niet alleen een kruik met drank, maar ziet er ook uit alsof hij één of twee glaasjes te veel genuttigd heeft. Het schilderij van David Teniers dateert uit het midden van de zeventiende eeuw en bevindt zich in een privé collectie. (Uit: M. Klinge, 'David Teniers de Jonge', Antwerpen 1991)

niet vermeld staat in het Bosch woordenboek. Het woord zou een verbastering zijn van het Franse genièvre, jenever, en zo is het in de volksmond dus veranderd naar snèvel. Ook de drank cognac kent een eigen Bossche variant in Een jak hebbe: stomdronken zijn, hij heet 'n jak. Volgens het Bosch Woordenboek kan het woord jak in verband gebracht worden met het Franse cognac. Zo veranderden ooit Bossche carnavalsvierders een zin van een bekende Bossche potpourri uit de Marche Populaire in: Konjak, konjak en m'n vaoder heet 'n jak en van je hela hola...⁸ Nergens vermeld vond ik het in Oeteldonkse kringen bekende Kraolekesnat, het met carnaval veel gebezigde woord voor champagne, die rijkelijk vloeit op het moment dat Prins Amadeiro op zondagmorgen op het station van Oeteldonk arriveert. Ik vind het een fraai woord, dat Kraolekesnat, dat zo genoemd wordt omdat de koolzuurbelletjes van deze mousserende drank lijken op kraaltjes die aan en in het glas omhoog dwarrelen. Tot slot, een cafébezoeker moet als het om drank uitdelen gaat in de Brabantse hoofdstad absoluut ginnen hardzak willen zijn, niet gierig willen zijn. Daar krijgt hij trouwens meestal ook niet eens de kans voor. Want de dorstige Bosschenaar meldt zich in dat geval op onduidelzinnige wijze wel vanzelf bij hem, met de gevleugelde woorden: Hee gij, heb ik soms een houteren bèk? Of: He'k soms 'n houtere bakkes? Niet alleen is het ogenschijnlijk tegenstrijdige bijvoeglijk naam-

woord houtere, geplaatst voor de vet Bossche bèk, zeer fraai, de uitdrukking in zijn geheel kent, in zijn directheid, een geweldige, Bossche, ontvullende humor. 'Hee jij, je moet niet alleen voor jezelf bestellen, heb ik soms een houten mond, ik lust ook wel wat!' Het is maar dat ie het weet, de koekwaus.

Noten

- 1 J.A. van Oudheusden, met bijdragen van F. van Gaal, P. Kriele en V. Verstappen, *Als de Dag van Gisteren, Drie generaties Bosschenaren en hun uitgaansleven* (Zwolle 1987) 201.
- 2 H. van den Berselaar, *Grôot Bosch dictee 1996-2002* ('s-Hertogenbosch 2003) 25.
- 3 C. Swanenberg, *Wiej wè bewaort...* (Delft 1986) 146.
- 4 L. Reelick, C. Swanenberg, E. Verzandvoort en M. Wouters, *Bosch woordenboek II* ('s-Hertogenbosch 2002) 31.
- 5 C. Swanenberg als noot 3, p. 129.
- 6 J. Elemans, *Woord en wereld van de boer. Een monografie over het dialect van Huisse-ling* (Utrecht/Antwerpen 1958) 228.
- 7 L. Reelick, C. Swanenberg, E. Verzandvoort en M. Wouters, *Bosch woordenboek I* ('s-Hertogenbosch 1993) 95.
- 8 L. Reelick e.a. als noot 7, p. 70.